

A GÖRÖG VÁLSÁG NÉHÁNY RIASZTÓ TANULSÁGA

A szerző kísérletet tesz a görög adósságválság rövid történetének és az előidéző okoknak a bemutatására. Szerinte az értékeléseknek egyrészt nem lenne szabad leegyszerűsíteni a problémát arra, hogy „a lusta görögöket évek óta a keményen dolgozó németek finanszírozzák”. Másrészt az ultrabaloldali Ciprasz-kormány sem kínált megvalósítható neokeynesianus alternatívát a válság megoldására. Az általuk kezdeményezett referendum nem volt több egy kártékony, populista akciónál, amellyel csak rontottak Görögország helyzetén. Az adósságválság enyhítése csak szoros, uniós szintű együttműködéssel és széles körű intézményi reformok útján lehetséges, amely a rugalmatlan monetáris rendszerre is kiterjed.

BEVEZETÉS

2015 nyara csaknem mindent elárult napjaink *pénzügyi kapitalizmusának* igazi természetéről. Görögország, az euróövezet tagja július első napjaiban még egy – igaz óriási államadóssággal küzdő – sok tekintetben szuverén, uniós tagállam volt. Miután azonban az ország június 30-áig nem tudott kifizetni az IMF-nek egy éppen lejáró, mintegy másfél milliárd eurós törlesztőrészetet, technikai értelemben csődbe jutott. Az ultrabalos görög kormányzópárt vezetője, *Alekszisz Ciprasz* tárgyalni kezdett a hitelezőket képviselő *trojkával* (IMF, Európai Bizottság, Európai Központi Bank). Egy újabb mentőcsomag feltételei voltak napirenden, de hamar kiderült, hogy a kormányprogramban szereplő adósságcsökkentésre nincs lehetőség. Ez valóságos hideg zuhanyként érte a Sziriza-párti politikusokat, miután 2015-ös választási győzelmüket éppen annak az ígéretüknek köszönhették, hogy jelentősen könnyítenek majd az adósságterheken. Ciprasz úgy próbált meg nyomást gyakorolni a hitelezőkre, hogy a tárgyalásokat megszakítva, váratlanul hazautazott és otthon népszavazást kezdeményezett. A feltett kérdés lényege az volt, hogy a görögök vajon elutasítják-e az újabb megszorító csomagot, vagy hajlandók lesznek azt végrehajtani. Ahogyan várható volt, a szavazók nagy többsége (61 százalék) a nemre voksolt. A miniszterelnök valóságos népmesei hősként indult újabb harcba a háromfejű sárkány (trojka) ellen, de az otthoni látványos siker – stílszerűen szólva – *pürroszi győzelemnek* bizonyult. A népszavazás és az a lehetőség, hogy Görögország esetleg távozik a valutaövezetből, nemcsak Európát hanem a pénzügyvilágot is komoly ellenlépésekre sarkallta. A tárgyalásnak induló folyamat ettől kezdve teljesen átalakult: már nem volt kétség, hogy az erősebb fél diktálja a feltételeket.

Úgy tűnik nemcsak a referendum, hanem a Sziriza 2014-es választási programja is komoly indulatokat kelthetett a tárgyalópartnerekben, ezért válaszuk ezúttal nélkülözte a politikai bölcsességet. A hitelezők ugyanis egyértelművé tették, hogy csak a görögök által javasoltnál *súlyosabb* megszorító csomag parlamenti elfogadása esetén maradhatnak tagjai a pénzügyi uniónak. Így viszont a magát baloldaliként hir-

dető kormány esélyt sem kapott arra, hogy bármilyen *keresletélénkítő gazdasági programmal* próbálkozzon, ami esetleg csökkenthette volna a magas munkanélküliséget. Görögországban a munkát keresők aránya 27 százalék, s a 25 évnél fiatalabbak esetében közelít a drámai 60 százalékos szinthez. A hitelezők 2015 júliusában ennek ellenére a *monetáris ortodoxia* klasszikus receptjét írták fel számukra. Az eddigi megszorításokat még súlyosabbak követték, s Európa politikai vezetői ezúttal még azzal sem törődtek, hogy a görög államadósságot – könnyítések nélkül – már az IMF is kezelhetetlennek tartotta. Túlzás nélkül állítható, hogy az ország mindössze egyetlen hét alatt *a hitelezők protektorátusává vált* és egyelőre semmi esély nincs arra, hogy kilábaljon az egyre súlyosabb adósságválságból.

1. A VÁLSÁG NEM MOST KEZDŐDÖTT

A legújabb kori görög dráma tulajdonképpen már akkor elkezdődött, amikor az országot 2001-ben – főként politikai megfontolások alapján – felvették a *Gazdasági és Pénzügyi Unióba*. Az többé-kevésbé ismert volt, hogy a görögök nem feleltek meg a felvételhez elvárt maastrichti kritériumoknak, de arról csak később szerzett tudomást a világ, hogy éveken keresztül az államadóssági adatokat is meghamisították. A kormányzati szintre emelt csalással még azt is sikerült elérniük, hogy államkötvényeiket a hitelminősítők egészen a 2008-as pénzügyi összeomlásig a befektetésre ajánlott kategóriában tartották. Jóllehet mindenki tudta, hogy Görögországban az adóelkerülés nemzeti sportnak számít, az egymást váltó kormányok semmit nem tettek az adóhatóságok megerősítése érdekében.

A többi déli tagállamhoz hasonlóan azonban a valutaunió „védőszárnyai” alatt csaknem korlátlanul jutottak kedvező kamatozású hitelekhez. Az államkötvények kockázati besorolása elvben az eurózóna minden tagországában azonos, így a korábbi különbségek kiegyenlítődéssel valóságos tökefolyam indult meg a „déliék” felé. Ezeknek az országoknak a centrumhoz mért viszonylagos elmaradottsága azonban attól még nem változott meg, hogy a monetáris unió tagjai lettek. A görögök például a csatlakozásuk előtt nagyjából 18 százalékos kamatszint mellett vehettek fel drachmahiteleket, de az euróhitel kamata már csak 3 százalék körül mozgott. A felelőtlen költekezésre természetesen utólag sincs mentség. Csupán jobban érthető az egymást követő kormányok politikai vaksága, amikor megalapozatlan bér- és nyugdíjemelésekkel igyekeztek választói támogatást szerezni. A görögök védelmében azért megemlíthetjük, hogy a viszonylagos pénzbőség éveiben a valutaövezeti periféria más országaiban is óriási beruházásokba kezdtek. *Írországbán és Spanyolországban* például *gigantikus ingatlanfejlesztésekre* került sor, az eladhatatlan lakások és üdülők ma már valóságos szellemvárosokként várnak a jobb időkre. Nemcsak Görögországban, hanem például *Portugáliában is gyakorlattá vált*, hogy a kormányok saját embereikkel töltötték fel a feleslegesen felduzzasztott közszférát, s a szociális ellátórendszerek sem a gazdaság tényleges lehetőségeihez mérten működtek. Az pedig már szinte természetes volt, hogy a szárnyaló pénzügyi szektorban is gyorsan nőtt a foglalkoztatottak száma. Nem meglepő, hogy a pénzügyi buborék kipukkadása után ez a *túlfoglalkoztatás* is hozzájárult a ciprusi és az izlandi bankrendszer összeomlásához.

A mértéktelen eladósodást azonban nem csak a rossz döntések idézték elő. A válság kialakulásában a közös valuta belső ellentmondásai is szerepet játszottak. Nagyon eltérő fejlettségű országok lettek ugyanis az egységes monetáris unió tagjai. Miután az *árfolyampolitika* alakításának a jogát az Európai Központi Bankra kellett ruházniuk, ezzel lényegében lemondtak a gazdaságpolitika egyik legfontosabb szabályozó eszközéről. Márpedig jórészt ennek köszönhető, hogy az euró rugalmatlan rendszere miatt a gazdag „északiak” tovább gazdagodhattak, nem kis mértékben a szegényebb „déliak” rovására.

A hatékony politikai propaganda hatására ma a német adófizetők meg vannak győződve például arról, hogy a görögök az ő pénzükből sütkéreznek naphosszat a tengerparton. A „lusta görögök” fogalom már-már közhellyé vált, pedig a számok azt mutatják, hogy ők minden héten jó 7 órával többet dolgoznak a németeknél.¹ A szakértők tekintélyes része szerint – ideértve a Világbank egykori vezető közgazdászát is – Németország fantasztikus export-teljesítménye *jórészt az eurónak köszönhető.*² A német gazdaság legnagyobb húzóereje köztudottan az export, de még így is meglepő a kivitel rohamos bővülése, amelynek hatására 2001-től a folyó fizetési mérleg aktívuma is folyamatosan növekedett. Ha azonban ma is még az egykori nemzeti valutát használnák, akkor a márkának már régen fel kellett volna értékelődnie a többi nemzet valutájával szemben. Ez viszont lefékezne az exportot és arra ösztönözné a németeket, hogy többet importáljanak, mondjuk Európa más országaiból is. Az euró azonban mentesítette Németországot e – *Dobozi István* [2015a] számításai szerint – körülbelül 35 százalékos felértékelődési hatástól. Ugyancsak Németország gazdagodott a 2008-as pénzügyi összeomlás követően is, amikor a görög, spanyol, portugál stb. adósságválság következtében az euró árfolyama gyengült. Ez ugyanis még tovább javította a német export amúgyis kedvező versenyképességét.

Görögországban ugyanebben az időszakban mindennek a fordítottja zajlott. Ha még mindig drachmában kereskednének, akkor a gyenge export-teljesítmény miatt azt előbb-utóbb kénytelenek lettek volna leértékelni. Ha ezzel megnövelték volna a kivitelt, akkor biztosan csökken a kereskedelmi és a fizetési mérleg hiánya. A kevesebbet érő drachma ráadásul kiváló ösztönzés a gazdaságban kulcsszerepet játszó turizmus számára, hiszen ekkor a nyaralók tömegeinek a pénze is többet ér. De miután a görögök is ugyanazt a közös valutát használták, így esetükben 2002 és 2010 között mintegy 35 százalék körüli reál „felértékelődés” ment végbe a kereskedelmi partnerekkel szemben. Összefoglalva: amíg a kereskedelmi és a fizetési mérleg a németeknél évről évre növekvő többletet mutatott, addig a görögöknél csak a hiány nőtt folyamatosan. Ez egyúttal azt is mutatja, hogy Görögországban kizárólag a beáramló külföldi tőke miatt fogyasztottak lényegesen többet annál, mint amennyi értéket termeltek.³

Tény, hogy ma – az uniós tagállamok közül – Németország a görögök legnagyobb hitelezője. De arról sem ártana beszélni, hogy a nemzetközi gazdasági kap-

1 *Stubnya Bence* [2015] idézi azt az OECD-tanulmányt, amely szerint a görögök heti 42, míg a németek heti 35 munkaórát dolgoznak, igaz az utóbbiak munkája jóval termelékenyebb.

2 Lásd részletesen: *Dobozi* [2015a].

3 Az éves adatok összehasonlítását lásd *Stubnya* [2015] cikkében.

csolatokon keresztül és a rugalmatlan közös valuta következményeként ki kit, és főleg milyen mértékben finanszíroz. A helyzet ugyanis – a fentiek miatt – lényegesen bonyolultabb, mint ahogyan azt a takarékos németekről és a lusta görögökről szóló tanmesék leírják.

A mértéktelen eladósodás természetesen másutt is aláásta a gazdasági alapokat, így a 2008-as pénzügyi összeomlás után a *periféria országai* különösen sebezhetőkké váltak. Hasonlóan nehéz sorsuk volt az EU későbbi, 2004-ben belépő tagjainak is, de ők egy ideig – talán szerencséjükre – *még nem váltak* ugyanolyan *hitelképtessé*, mint az euróernyő látszólagos védelmét élvező tagállamok. A pénzügyi válság a volt szovjet blokk országaiban súlyos következményekkel járt, de e térségben az állampapírok a „forró tőke” számára még sokáig vonzóak maradtak az átlagot meghaladó kamatszintjük miatt. A kelet-európai eladósodás mértéke ráadásul jelentősen alatta maradt a görögök 200 százalékhöz közelítő GDP-arányos szintjének. A pénzügyi befektetők ezért előbbieket mindaddig hajlandóak voltak finanszírozni, így végül is sikerült átvészelnük a pénzügyi összeomlást.⁴

A fentiek miatt Görögország vesszőfutása lényegében *már 2010-ben* elkezdődött, amikor az államadósságot nem tudták a pénzpiacokról tovább finanszírozni. A makrogazdasági mutatók a „kreatív könyvelés” ellenére is messze meghaladták a maastrichti normákat, s az államcsődöt már csak nemzetközi segítséggel lehetett elkerülni. Ekkor kellett az első mentőcsomagot kérniük az Európai Uniótól és az IMF-től. A 110 milliárd eurós kölcsön ellentételezéseként hároméves *kiigazítási programot* vállaltak, amelyben az elvárt reformok mellett már *kemény megszorítások* is szerepeltek. A görög gazdaság strukturális gyengeségei azonban hamar nyilvánvalóvá váltak, s az időközben kirobbanó globális hitelválság miatt Görögország az adósságok lefelé húzó örvényébe került. A tartozások összege gyorsabban növekedett mint a GDP, s ez vezetett el a második, majd az immár harmadik, 2015-ös mentőcsomaghoz. Mindez végül a görög államadósságot a fenntarthatatlan, 330 milliárdot is meghaladó szintre emelte.

2. A NAGY ÁTVERÉS: A SZIRIZA KORMÁNYPROGRAMJA

Amióta a görög válság 2015 nyarán a világsajtó vezető híre lett, mindenki ízlése és politikai hovatartozása szerint kommentálja az eseményeket. Az európai baloldal például már régóta vár egy *Tony Blair*hez vagy *Gerhard Schröder*hez mérhető politikusra, s emiatt most sokan egy újabb vereségről panaszkodnak. A Ciprasz-kormány támogatói szerint ők valódi gazdaságpolitikai alternatívát, neokeynesianus keresletélénkítő programot kínáltak, csak éppen nem kaptak esélyt a hitelezőktől annak megvalósítására.

Sajnos akik ezt állítják talán nem, vagy nem eléggé figyelmesen olvasták a Sziriza kormányprogramját, amelyet 2014. szeptember 15-én, tehát néhány hónappal a választások előtt mutattak be.⁵ Az azóta történtek ismeretében persze könnyű egy

⁴ Kérdés, hogy ez a helyzet nem változik-e meg alapjaiban a közeljövőben, amikor például a FED kamat-emelése következtében a pénzügyi befektetők számára az egész térség leértékelődhet.

⁵ Magyarul lásd: <http://www.amiidonk.hu/wp-content/uploads/2015/01/syrizaprog1.jpg>

programról kritikus véleményt mondani. Néhány markáns célkitűzésének a kiemelése azonban talán meggyőzheti az olvasót arról, hogy Ciprasz pártja olyan *populista ígéretekkel* nyert választást, amelyek megvalósítására már a görög államadósság akkori szintjén sem lehetett esély.

A program elsőként az *államadósság* problémakörével foglalkozik, s megfogalmazói – győzelmük esetén – erős tárgyalási felhatalmazást kértek a választóiktól. Követelésük szerint egy „európai adósságkonferencia” keretében az államadósság nagy részét le kell írni, hogy ezáltal az fenntarthatóvá, vagyis törleszhetővé váljon. Alapelveként rögzítették azt is, hogy a visszafizetendő összegre egy ún. *növekedési záradékot* fognak elfogadtatni, ami azt jelenti, hogy a tartozást a költségvetésből nem, csak a gazdaság növekedése esetén kell majd törleszteni. Ez a megoldás tehát elviekben utasítja el a *megszorításnak* nevezett szokásos hitelezői követeléseket. A költségvetés elsődleges többletét vagy minimális hiányát ugyanis minden adós kormányoknak többnyire az adósságtörlesztés miatt kell garantálnia. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy ez a – hitelezők szempontjából meglehetősen radikális – ellenkövetelés a Sziriza spanyol testvérpártja, a *Podemos* programjában is szerepel [Iglesias, 2015]. Emellett a görögök szerint a fennmaradó adósságszolgálatban jelentős türelmi időszakra van szükség, hogy a gazdaság növekedése beindulhasson. A Sziriza programjában még azt is felvetette, hogy a görög állami beruházásokra ne vonatkozzanak a *Stabilitási és növekedési paktum* tiltó rendelkezései.⁶ Egyúttal az Európai Beruházási Banknak egy „Európai New Deal” keretében finanszírozni kellene a görög állam beruházásait is. A Sziriza a kormányprogram elvi preambulumában még azt is leszögezte, hogy azokat a kölcsönkibocsátásokat, amelyeket a náci megszállás ideje alatt kényszerítettek a Görög Nemzeti Bankra, továbbra is nyitott kérdésnek tekinti.

A program szerint a kormány a fellendülés és a produktív újjáépítés érdekében azonnal növelni kívánja 4 milliárd euróval az állami beruházásokat, s fokozatosan kihátrál a hitelezőkkel kötött egyezség (Memorandum) „összes igazságtalanságából”. Emellett helyreállítja a korábban kényszerűen csökkentett fizetéseket és nyugdíjakat. A minimálbér például nem lehet 751 eurónál kisebb, az évi 12 ezer eurónál kisebb jövedelemmel rendelkezőknek pedig nem kell jövedelemadót fizetniük. Egymillió-kétszázhatvanezer nyugdíjas esetében (akiknek a járandósága nem éri el a 700 eurót) tizenharmadik havi nyugdíj formájában vissza kell állítani a karácsonyi pótlékot. Ingyenes elektromos áramra jogosultak 300 kWh-ig a jelenlegi szegénységi küszöb alatt élő háztartások, s a programban szó esik még étkezéstámogatásról, lakhatási garanciákról, ingyenes orvosi és gyógyszerellátásról a biztosítással nem rendelkező munkanélküliek részére.

A Sziriza egy kétéves növekedési program keretében *300 ezer új munkahely* létrehozását tervezte, s megígérte azon munkavállalókat védő jogintézmények helyreállítását is, amelyeket a hitelezők követelésére kellett a korábbi kormányoknak megszüntetniük. Szándékaik szerint hatályon kívül helyezték volna azokat a jogszabályokat is, amelyek lehetővé tették a csoportos és indokolatlan elbocsátásokat, vala-

6 A dokumentum szerzői ezt nem fejtik ki részletesen, de vélhetően arról van szó, hogy a paktum ún. *beruházási záradékában* szabályozza azokat a kivételnek számító eseteket, amikor az állami beruházásokat az előírt hiánycélok teljesülése szempontjából figyelmen kívül hagyhatják.

mint az alkalmazottak bérlését. A nyugdíjak „helyreállítása” érdekében az állami vagyont – annak kiárusítása helyett – a társadalombiztosításnak ígérték átadni.

A Sziriza szerint a középosztályt túladóztatták, ezért az egységes vagyoadót (ENFIA) azonnal el kellett volna törölni, a nagy vagyonokat akarták adóztatni. A programból a jövőbeli adóról mindössze annyit lehetett megtudni, hogy az progresszív lesz, és magas adómentes küszöböt fognak alkalmazni. A luxuslakások kivételével a tervek szerint az adó nem vonatkozott volna az első lakásokra, de a kis- és közepes vagyonokra sem. Mindezek alapján nehezen elképzelhető, hogy a változtatások teljes becsült költsége 11 milliárd, míg bevétele – legalábbis a program szerint – 12 milliárd euró lett volna.

Csupán emlékeztetőül: ezzel a programmal egy olyan országban lehetett *választást nyerni* 2015 januárjában, amelynek államadóssága már akkortájt is a GDP 170 százaléka körül mozgott. Mint utaltunk rá, a *júliusi tárgyalások* végül nemhogy enyhítették, hanem *kifejezetten súlyosbították* a görögök terheit. Mindez azonban könnyen érthetővé válik, ha – ahogy feltételezzük – a Sziriza-kormányprogram szövege is ott szerepelt a „trojka” képviseletében tárgyalók felkészítő dokumentumai között.

3. AZ ÉREM MÁSIK OLDALA: MIRE KÖLTIK A GÖRÖGÖK A MÁSIK PÉNZÉT?

Görögország sorsát végül is jelentősen befolyásolta az a taktikailag mindenképpen elhibázott politikai akció, amelyet a baloldaliként reklámozott miniszterelnök kezdeményezett. A harmadik mentőcsomagot megelőző, azonnal elvárt intézkedések – a korábbi 8 milliárd eurós megszorítás helyett – már 13 milliárdra rugó kiadáscsökkentést nevesítettek a görögök számára, ráadásul egy szuverén állam által nehezen vállalható, megalázó feltételek mellett. Ilyen kitétel volt például a tárgyalások során, hogy az államadósság fedezetéül szolgáló mintegy 50 milliárd eurós állami vagyont az Európai Bizottság ellenőrzése mellett kell értékesíteni. (Már-már bohózatba illő lett volna, ha még azt a javaslatot is elfogadják, hogy e vagyontömeget Európa első számú off-shore paradicsomának, Luxemburnak kell felügyelnie).

Ciprasz kormányfőt pártja ideológiai deklarációi ellenére aligha nevezhetjük a szó hagyományos értelmében vett baloldali politikusnak. Mindössze a lehetőségeit rosszul felmérő populistáról van szó, aki miatt Európa napirendjéről vélhetően hosszabb időre lekerült egy – a tőke számára is elfogadható – baloldali politikai alternatíva. Igaz, 2015 nyarán a görög válság globális politikai eseménnyé vált, s számos világhírű neokeynesianus közgazdász is megszólalt. *Thomas Pikettynek* és professzortársainak igazuk lehetett, amikor drámai levélben fordultak *Angela Merkel*hez a sorsdöntő EU-csúcs előtt. Arra kérték, hogy engedjék el a görög adósságok jelentős részét és szakítsanak végre a fantáziátlan, megszorításközpontú neoliberais gazdaságpolitikával.⁷ A baj csak az, hogy egy olyan *koherens alternatíva*, ami egyszerre próbálná meg kezelni a fő veszélyforrásokat (pénzügyi buborékok, adósságválság, recesszió, világméretű migráció) egyelőre nem nagyon körvonala-

⁷ Csak érdekességként: a levelet – neves professzorok mellett – *Heiner Flassbeck*, a Német Szövetségi Pénzügyminisztérium volt államtitkára is aláírta.

zódik. Piketty könyve ugyan világsikerré vált, de – számos megszívlelendő javaslata ellenére – még nagyon távol áll attól, hogy egy politikai és közigazgatási szempontból is megvalósítható baloldali alternatíva alapjává váljon. Márpedig a görög csődhelyzetre hónapok alatt kellett valamiféle – politikailag is kivitelezhető – megoldást találni.

Ez valószínűleg ezúttal sem sikerült. Egyelőre csak a *hitelezői védnökséget* láthatjuk, amelynek illusztrálásaként álljon itt egyetlen példa. Ha a másutt is előforduló mérleghamisításoktól, vagy a görögök katasztrofális adómoráljától hajlandóak vagyunk eltekinteni, a számok azt mutatják, hogy *kollektív tiltakozásuk a további megszorítások ellen* végül is teljesen *helyénvaló*. A sokat emlegetett 240 milliárd eurót meghaladó két európai mentőcsomagból ugyanis 2010 óta egyetlen centet sem költhettek tényleges gazdaságfejlesztési célokra. Görögország a 27 százalékos munkanélküliséggel (ami a fiatalok körében közel 60 százalék), a fizetések, a minimálbér és a nyugdíjak csökkentésével mintegy 27 milliárd eurót „takarított” meg. Ez az összeg nagyjából a görög állam működési költségeit fedezte, s a trojkától eddig összesen kapott 226 milliárd euróból 216 milliárdot a lejárt államkötvények visszafizetésére, a magán-kötvénytulajdonosok kárpótlására, kamatokra és a görög bankok feltőkésítésére kellett kifizetnie, a Népszabadság, 2015. február 2-i számában közölt adatok szerint.

A görög képlet megoldása természetesen már azért is reménytelennek látszik, mert az ország minden tekintetben távol áll egy modern szociális államtól, s az egykori hajómágnások mai utódai nem sokat törődnek az ország sorsával. Az Európában átlagosnak mondhatónál jóval nagyobbak a társadalmi egyenlőtlenségek. A lakosság felső tíz százaléka birtokolja például a nemzeti vagyon több mint 55 százalékát, anélkül hogy az elit ennek megfelelő szerepet vállalna a közteherviselésben. Az adócsalás amúgy teljesen elfogadott a lakosság körében és a jórészt turizmusra épülő gazdaság modernizálásához a fentieknél is jóval nagyobb összegekre lenne szükség. Ennek fényében az ismeretek hiányáról és/vagy a gazdagok cinizmusáról egyaránt szólnak *Alan Greenspan*, korábbi FED-elnök szavai, aki a BBC-nek nyilatkozott a görög válságról 2015 februárjában. A nagytekintélyű pénzügyi guru nem tudja elképzelni, hogy „megannyi csalódás után” ki lenne hajlandó további hiteleket nyújtani Görögországnak, ezért az egyetlen megoldás, ha mielőbb kiválnak a valutaunióból.

4. A „GÖRÖG VITA” HÁTTERE

A görögökkel folytatott alkudozás 2015-ben bővelkedett drámai fordulatokban. Közismert, hogy az északiak, mindenekelőtt Németország képviselte a legmerevebb álláspontot. Angela Merkel mellett a hollandok, finnek is elutasítottak minden olyan görög kérést, amely az adósságok akárcsak részleges elengedésére irányult. A hitelezők álláspontja sok tekintetben emlékeztetett arra vitára, amelyben egykor az európai győztesek kérték a korábbi szövetséges Egyesült Államoktól, hogy járuljon hozzá adósságuk elengedéséhez az első világháborút követően. Az akkori amerikai jegybankár hírhedtté vált kérdése a németek mostani álláspontjához hasonlítható: „de hiszen felvették a hiteleket, vagy nem?”

A gazdaságfilozófiai nézetek különbözőségétől sajnos ezúttal sem lehet eltekinteni. Az alapkérdés ugyanis az, hogy a neoliberális pénzügyi kapitalizmus harminc-negyven éves története után vajon *megérett-e a helyzet egy újabb paradigmaváltásra*. A rendszerváltás világpolitikai fordulata után – néhány skandináv ország kivételével – mindenütt felszámolták a szociális jóléti államot, miután a szocialistának nevezett alternatíva többé már senki számára nem jelentett kihívást. A mai világhelyzetben viszont megint az látható, hogy a tőke hosszú távú megtérülése is csak újabb engedmények árán lesz biztosítható. Ehhez Európában, de más nagy régiókban is olyan *transzferuniók létrehozására* lenne szükség, amelyekben létezik a fejlettségi különbségeket mérséklő *regionális újraelosztás, föderális adó és szövetségi költségvetés*. Az integrációk erősítésére éppen azért lenne szükség, hogy az elhúzódó válság miatt erősödő nacionalizmus és vallási fanatizmus ne boríthassák ismét lángba a világot. Az adósságprobléma, a pénzügyi destabilizáció vagy a centrumokat egyre inkább fenyegető – gazdasági alapú – migráció⁸ ugyanis csak egy-egy nagy régió államainak közös fellépésével lenne kezelhető. Ehhez azonban nem csak a nemzetállamoktól alkalmanként „összekalapozott” forrásokra lenne szükség.

A görög válság mindenekelőtt azt bizonyítja, hogy az elszabadult adósságválságot *nem lehet nemzeti alapokon megoldani*. Valamennyi országnak a növekedés tartós hiányával kell számolnia, s a szakértők szerint a világ gazdaságában hosszabb távon is csak mintegy 1,5 százalékos bővülésre van esély. A jelenlegi újraelosztás általános szintje (30–55 százalék) viszont nemzetállami keretekben biztosan nem emelhető tovább. Sajnos most látszik beérni az elmúlt évtizedek államellenes mantarája, s ezért a politikusok saját országaikban felvetni sem nagyon merik az adóemelés gondolatát. Valójában pedig nem csupán a valutaunió, vagy Görögország megmentése a tét. A nagy kérdés az, hogyan kerülhető el a „periféria lázadása”, amelynek csupán első jele a fokozódó migrációs nyomás, amely ráadásul nemcsak Európát sújtja. A drámai mértékben növekvő egyenlőtlenségek és a pénzügyek fenntarthatatlansága előbb-utóbb robbanással/robbanásokkal fenyeget. *Schauble* pénzügyminiszternek is látnia kellene, hogy a költségvetési unióra és a föderális adóra nemcsak a német gazdasági hegemonia megőrzése miatt lenne szükség. A görög vita azért osztotta meg végletesen a 19 tagú valutauniót, mert *az EU jelenlegi kormányközi modellje és a rugalmatlan pénzügyi rendszer* nem alkalmas arra, hogy a tagállamok a sokat emlegetett közösségi értékek alapján egyeztessék eltérő gazdasági érdekeiket.

Az eladósodott, de a görögöknek hitelező tagállamok (például Franciaország vagy Spanyolország) nyilvánvalóan szeretnének a pénzükhöz jutni, ezért – ebben egyetértve a legnagyobb hitelező Németországgal – nem támogattak semmiféle adósságkönnyítést. Ugyancsak vesztese a görög válságnak a kisebb, ugyancsak

8 A menekültjogban szokás különbséget tenni a nem befogandó gazdasági migránsok és a politikai okokból menekülők között. Ez azonban nem több az államok álszent, felelősségelhárító gyakorlatánál. A helyi háborúk elől menekülők helyzete gazdaságilag is reménytelen, s az Afrikából érkezőknek is mindegy, hogy az életüket fegyverek oltják-e ki, vagy egyszerűen csak éhen halnak. Így a legújabb kori népvándorlás láttán (Líbia, Szíria, Afganisztán stb.) e jogi különbségtételnek egyre kevesebb értelme van.

hitelező valutaövezeti tagok (például Szlovákia, Szlovénia vagy a baltiak). Náluk politikailag nem elfogadtatható az adósságkönnyítés, miután a görög életszínvonal mutatói többnyire meghaladják e kis országok szintjét. Az európai pénzügyek ismerői emellett azt is tudják, hogy a görög adósság elengedése könnyen láncreakciót indíthat el, ami az EU eddigi legnagyobb vívmánya, a közös valuta összeomlásához vezetne.

A nem létező pénzügyi mozgásteret jól jelezte például, hogy az Európai Bizottságnak szinte megalázó kalapozásba kellett kezdenie ahhoz, hogy mind a 28 tagállam támogasson egy azonnali, 7 milliárdos áthidaló kölcsönt, amelyet az *Európai pénzügyi stabilitási mechanizmusból* (European Financial Stability Facility – EFSF) kívántak finanszírozni. Ez tulajdonképpen meglepő és nyilvánvalóan jogsértő kezdeményezés volt a „szerződés óre” részéről. Az euróövezet tagjainak hitelezésére ugyanis elvben csak az *Európai stabilitási mechanizmus* (ESM) áll rendelkezésre, de az újabb, harmadik mentőcsomagról szóló tárgyalások csak július végén kezdődhettek el. A görögöknek viszont napokon belül szükségük volt a fenti összegre, mert az IMF-nek és az Európai Központi Banknak *törleszteniük kellett* lejáró több milliárdos tartozásaikat. Ha ugyanis ezt nem tették volna meg, akkor sem a Nemzetközi Valutaalap, sem az EKB nem folyósíthatott volna további hiteletet, s a kör ezzel – legalábbis jogi értelemben – már be is zárult.

A pénzügyi folyamatokba való bármilyen beavatkozás azért nem tekinthető soha „értékmentesnek”, mert mindig a megtermelt jövedelmek valamilyen mértékű újraelosztását jelenti. Tehát – a görög példánál maradva – a hitelezők diktátuma *a tőketulajdonosok terheit csak kisebb mértékben kívánta növelni*. A parlament által elfogadott azonnali intézkedési csomag a társasági adót csak minimális mértékben emelte. A mezőgazdasági vállalkozókra kirótt 13 százalékos kulcs viszont duplájára nőtt, és ennek vélhetően kedvezőtlen hatása lesz a foglalkoztatásra. A tömeges felháborodást azonban leginkább az váltotta ki, hogy a hozzáadottérték-adó (áfa) legmagasabb, 23 százalékos kulcsát az idegenforgalmi bevételek szempontjából meghatározó étermekre is kiterjesztették, növelték a szállodák áfaterheit, ráadásul a szigetek korábbi 30 százalékos kedvezményét el is törölték. A korhatár előtti nyugdíjazást a görögöknek fokozatosan ki kell vezetniük a rendszerből, s az öregségi nyugdíj korhatára 67 évre emelkedik. Az állami költségek mozgásterét a hitelezők azzal kívánták tovább szűkíteni, hogy a görögöknek a monetáris unióban már ismert automatikus kiadáscsökkentő módszereket is alkalmazniuk kell, ha a kiadások egy bizonyos szintet meghaladnak. A költségvetési tanács felállításának elrendelése, vagy a Statisztikai Hivatal (Elstat) függetlenségének előírt törvényi garanciái körülbelül jelzik, hogy a hitelezők hol kívánták meghúzni a görög kormány szuverenitásának határait.

A *változtatások szociális tartalma* teljesen nyilvánvaló volt, még akkor is, ha erről nem sok szó esett a nyilvánosság előtt. Az újabb mentőcsomag árát nem a vagyonos görög elitnek, hanem a lakosság átlagos jövedelemmel rendelkező többségének, illetve az odalátogató turistáknak kell megfizetniük. Az is bizonyos, hogy a kikényszerített intézkedésektől sem a gazdaság élénkülése, sem a súlyos foglalkoztatási feszültségek enyhülése nem várható. Más kérdés, hogy egy bekövetkező görög államcsőd miatt nagyságrendekkel nagyobb veszteségeket kellett volna nagyjából ugyanilyen módon szétosztani.

Görögország esete sajnos újabb bizonyítéka az európai nemzetek jelenlegi önzésének és szűklátókörűségének. *Az ilyen mértékű államadósság egyedül a megszorítások erőtlenítésével biztosan nem lesz csökkenthető.* Ezért is lenne szükség arra, hogy az Európai Unió döntéshozói az egyéb lehetséges alternatívákat is mérlegeljék. Mint a XX. századi gazdaságtörténeti példákból láttuk, rendkívüli helyzetekben az inflációs politika is képes volt enyhíteni a kezelhetetlen adósságtérheket. Ennek ma – ugyanúgy mint az 1920-as években – elsősorban a jegybankárok konzervatívizmusa jelenti a legfőbb akadályát. *Milton Friedmann*nak és követőinek ugyanis sikerült elérniük, hogy jó harminc éve az inflációs gazdaságpolitika gondolatának már a felvetése is a hazaárulás szinonimájává vált. Apró epizód 2015 júliusából: a görög válság tetőpontján több száz újságíró várta lélegzetvisszafojtva *Mario Draghi*, EKB-elnök sajtótájékoztatóját. Mindenki arra volt kíváncsi, hogy vajon az Európai Központi Bank hajlandó lesz-e a görögök kérésére megemelni az ún. *Sürgősségi likviditási segélyalap* (ELA) összegét. Erre volt szükség ugyanis ahhoz, hogy az összeomlás szélén álló görög bankrendszer életben tartható legyen, legalább addig, amíg a harmadik, 86 milliárdos mentőcsomag feltételei tisztázódnak. Draghi elnököt azonban láthatóan nem zavarta az újságírók már-már tiszteletlen érdeklődése. Hosszasan fejtegette az EKB jövőre vonatkozó elképzeléseit, amelyeknek továbbra is egyetlen célja, hogy az infláció szintje az általa még elfogadhatónak tartott 2 százalékos szint alatt maradjon.⁹

Az EU jövőjében érdekelt európai vezetőknek azt is mérlegelniük kellene, hogy például a – *Piketty* által javasolt – *globális tőkeadó* legalább középtávon bevezethető legyen. Ezt azonban megfelelően magas szintű politikai és szakmai előkészítés nélkül egyelőre felvetni sem nagyon érdemes. Mindenekelőtt az offshore bankok tevékenységének nemzetközi korlátozására lenne szükség. Amíg ugyanis ezek a világ számos országában szabadon garázdálkodhatnak, addig a tőke menekülését az adóztatás elől senki és semmi nem lesz képes megakadályozni. A javaslat időszerűségét egyébként a görögországi események fényesen igazolták. 2015 júliusában a nagybetétesek már réges-régen kimenekítették az esetleg még adóztatható tőkéjüket Görögországból. Ennek nagyságrendje szakértői becslések szerint nagyjából akkora lehetett, mint a harmadik, 86 milliárdos mentőcsomag, amelynek fejében a görögök kénytelenek voltak a háborús diktátumokra emlékeztető feltételeket is elfogadni. Így állhatott elő az a tragikomikus helyzet, hogy a zárva tartó bankok heteken keresztül már csak a nyugdíjasok, a bérből élők napi kifizetéseit korlátozva voltak képesek magukat – a külső segítségre várva – fenntartani.

A pénzügyi rendszer összeomlása mindig kiszámíthatatlan. Az ebből eredő globális kockázatokat akarta vélhetően elkerülni az amerikai kormány, amikor a tárgyalások idején hétről-hétre nagyobb nyomást gyakorolt Görögország hitelezőire a megegyezés érdekében [lásd például *Financial Times*, 2015]. *Christine Lagard* IMF-vezérigazgató *Jack Lew* pénzügyminiszterrel együtt többször is sürgette a görögök európai hitelezőit, hogy kössenek végre kompromisszumot. Mindenekelőtt Német-

⁹ Az ELA egy speciális pénzalap az átmeneti likviditási gondok enyhítésére, amely azonban nem tartozik az egységes monetáris politika eszköztárába. A sajtóértekezleten – mintegy mellékesen – azért arról is szó esett, hogy az EKB 900 millió euróval megemelte az ELA összegét, s így a görög bankok a példátlanul tekinthető három hetes bankzárlat után végre kinyithattak.

országtól kérték, hogy támogassa az újabb, harmadik mentőcsomagot és a reformokért cserébe járuljon hozzá az adósságkönnyítéshez is. Másrészt az amerikai pénzügyminiszter arra is felhívta a figyelmet, hogy Görögország teljes pénzügyi összeomlása beláthatatlan folyamatokat is elindíthat, vagyis a hitelezők „*geopolitikai hibát*” követnek el, ha nem jön létre megállapodás. Ez nyilvánvaló utalás volt az amúgyis robbanásveszélyes közel-keleti térség közelségére, s arra is, hogy egy NATO-tag esetleges kiválása az Európai Unióból az agresszív putyini Oroszország politikai pozícióját erősítené. Vélhetően ez vezetett el végül a nagy kinnal összehozott megállapodáshoz, ami azonban inkább csak újabb haladékot jelenthet. A terápia változatlansága esetén ugyanis biztosra vehető, hogy a „görög adósságprobléma” nem fog megoldódni.

5. REMÉNYKELTŐ FORDULAT: AZ IMF A GÖRÖGÖK SZÖVETSÉGESÉVÉ VÁLT?

A fordulatokban bővelkedő tárgyalások során talán az egyik főszereplő, a Nemzetközi Valutaalap lepte meg leginkább a világot, amikor nyilvánosságra hozta a hitelezők számára készült szakmai összefoglalóját [IMF, 2015]. A dokumentum azzal a kategorikus kijelentéssel kezdődött, hogy a görög államadósság *nagymértékben fenntarthatatlanná* vált (highly unsustainable). Finanszírozásához 2018 végéig a jelenlegi becslések szerint 86 milliárd euróra lesz szükség és az államadósság a következő két évben még abban az esetben is megközelíti a GDP 200 százalékát, ha hamarosan sor kerül a harmadik mentőcsomag elfogadására. S a kulcsmondat, amivel vélhetően az eurócsoport állam- és kormányfőit is sokkolták: „A görög adósság csak olyan *adósságkönnyítő intézkedések* (debt relief measures) esetén lesz fenntartható, amelyek messze túlmutatnak az Európa által eddig elfogadhatónak tartott mértéken”.

E kijelentés drámai súlyát éppen az adta, hogy az Angela Merkel által vezetett „koalíció” a tárgyalások minden szakaszában következetesen elutasított bármilyen adósságkönnyítésre vonatkozó görög javaslatot. Köztudott, hogy a Ciprasz által vezetett delegáció mindvégig azt hangoztatta, hogy az adósság legalább részleges elengedése feltétlenül szükséges lenne a pénzügyi konszolidációhoz. A népszavazást követő rendkívül feszült helyzetben azonban a görög tárgyalási pozíció megküldésekor már fel sem merték vetni a kérdést. Ehhez képest az IMF, véleménye közzétételének időzítésével (egy nappal a görög parlament sorsdöntő szavazása előtt), lényegében új és politikailag meglehetősen kényes helyzetet teremtett.

Feltételezhető, hogy az IMF szakértői – csakúgy mint az elmúlt hetven évben – továbbra is *elsősorban a hitelezők érdekeit képviselik*. A térség destabilizálódása miatt aggódó amerikaiak azonban valamilyen megoldást is várnának tőlük arra vonatkozóan, hogy hogyan lehetne a görög adósságot menedzselhetővé tenni. Ez azért sem lenne lehetetlen feladat, mert az eddigi két mentőcsomag legnagyobb hitelezői nemzetek feletti pénzügyi alapok, tagállamok és nem magánbefektetők, s egy ilyen szerkezetű adósság kisebb mértékben van kitéve a befektetői hangulat változásainak. A *Financial Times* 2015. július 16-i számában közölt adatok szerint első helyen az *Európai pénzügyi stabilitási mechanizmus* áll, ezt követik egyes valutaövezeti tagállamok, illetve az IMF hitelei. Ezért tulajdonképpen nincs akadálya

annak, hogy bármikor visszatérjenek az adósságkönnyítés egyéb lehetőségeihez. A törlesztési határidők módosítása, az átmeneti türelmi idő a kamatfizetésben és hasonló pénzügyi technikák nem jelentik az adósság elengedését, de legalább némi levegőhöz juttathatják a görög gazdaságot.

Az IMF köztudottan meghatározó szereplője, sőt egy ideig „csendőre” is volt a görögökkel tárgyaló trojkának. E fordulat remélhetőleg annak kényszerű belátását jelenti, hogy a globális adósságválság nem csak azzal kezelhető, hogy az adósokat költségvetésük kiegyensúlyozására kényszerítik. A kormányoknak ugyan elő lehet írni, hogy évről évre kevesebbet költsenek, a parlamentek akár meg is szavazhatnak ilyen törvényjavaslatokat, de az eladósodott gazdaságok az adósságszolgálat terhei miatt költségvetési többlet elérésére egyre kevésbé lesznek képesek. A *New York Times* aligha vádolható baloldali, vagy hitelezőellenes elfogultsággal. De még a lap szemleírója is megdöbbenve kommentálta az IMF váratlanul kemény (amúgy ésszerű) szakmai álláspontját. A Valutaalap ugyanis arra hivatkozott, hogy az erre vonatkozó jogszabályok nem teszik lehetővé számára a részvételt olyan segélyprogramok menedzselésében, amelyben az adott ország adóssága nem tartható fenn és remény sincs arra, hogy idővel az államkötvények piacáról legyen finanszírozható [New York Times, 2015].

6. KÉT MARKÁNS BALOLDALI VÉLEMÉNY

A görög válsággal foglalkozó tengernyi kommentár közül talán éppen két német szerző gondolatainak a kiemelése igazán érdekes. Az SPD-ből kilépett *Wolfgang Streeck* 2014-ig a kölni Max Planck Társadalomkutató Intézet igazgatója volt. Legutóbbi könyvében [Streeck, 2014] például arról írt, hogy a világ változatlanul a 2008-ban kezdődött válság foglya. Ha azonban mindezt szélesebb történeti összefüggéseiben akarjuk vizsgálni, akkor a hetvenes évekig kell visszamennünk. Ekkor kezdődött ugyanis a *háború utáni kapitalizmus neoliberais átalakulásának* hosszú folyamata, amely az állam jellegét is gyökeresen megváltoztatta. Streeck szerint az egykori *adóztató államot* (tax state) az *adósság állama* (debt state) váltotta fel, s innen jutottunk el a mai *konzolidációs államig* (consolidation state). Ez utóbbi formációra már az a jellemző, hogy a kapitalista törekvések egyre inkább elnyomják a demokratikus értékeket.

Streeck kategorikus véleménye szerint a görög dráma egyértelműen az *eurózóna súlyos válságának* a jele [B. Simon, 2015]. A németeknek azért fontos a közös valuta, mert amíg az – mint láttuk – az ő szempontjukból alulértékeltlen működik, addig „örült módon” exportálhatnak. Miután pedig a német gazdasági teljesítmény meghatározó részét a kivitel adja, így a kormányt akár a német exportipar végrehajtó bizottságának is felfoghatjuk. A külső piacoktól való rendkívüli függés mindent megmagyaráz, s ezért kell minden lehetséges eszközzel megakadályozniuk, hogy a kereskedelmi partnerek saját valutájukat esetleg leértékelhessék.

Ha mindezt a görögökkel való tárgyalásokra vetítjük, akkor Streeck szerint érthető, hogy a korábbi pénzügyminiszter tanácsára Ciprasz is inkább az övezet elhagyására készült. Egyébként ezt maga *Varufakis* ismerte el, meglehetősen nagy botrányt okozva. Egy másik forrás, a *The Telegraph* szerint ugyanis egy héttel a lemon-

dása után néhány befektető előtt elmondta, hogy egy szakértői csapatot bízott meg a „B-terv” kidolgozásával. Nekik egy párhuzamos pénzügyi rendszer felállítását kellett előkészíteniük arra az esetre, ha a hitelezőkkel folytatott tárgyalások megghiúsulnának. Ráadásul a team egyik tagjának állítólag az volt a feladata, hogy feltörje a görög adóhatóság számítógépes rendszerét. Miután a görög kormány a trojka képviselőinek tudta nélkül akart az adózók adataihoz hozzáférni, ezt a nemzetközi gyakorlatban páratlannak mondható eljárást választották. Végül – így Varufakis – a miniszterelnök kihátrált az alternatív programból, ezért kellett lemondania.

Streeck szerint a németek tárgyalási pozícióját alapvetően két szempont határozta meg. Egyrészt a már említett kőkemény *exportérdekek* miatt nem akarták engedni az euróövezet megbontását, ráadásul nehéz lett volna a választóik elé állniuk azzal, hogy a görögöknek eddig nyújtott sokmilliárdos hiteleket veszteségként le kell írniuk. A másik szempont viszont az volt, hogy a görög adósság akár részleges elengedése is *hasonló*, biztosan teljesíthetetlen *igényeket keletkeztetett* volna. Köztudott, hogy az európai gazdasági nagyhatalmak közül az olaszok vagy a spanyolok a görögöknél jóval nagyobb volumenű adóssággal küszködnek. Ciprasz kissé kalandor taktikáját éppen arra építette, hogy amennyiben a németek is félnek a görög kilépéstől, akkor talán hajlandóak lesznek kicsit többet engedni.

A görög tárgyalások aktualitásai mellett, Streeck másik fontos megállapítása, hogy a valutaunió tulajdonképpen egy *neoliberális projekt*, amely felett jócskán eljárt az idő. A kilencvenes évek elejének győzelmi eufóriája idején született (lásd rendszerváltások), s akkor még úgy tűnt, hogy a Maastrichti Szerződés költségvetési és monetáris szigorával mindent meg lehet majd oldani. A német–francia kompromisszum lényege az volt, hogy a megalakuló Európai Központi Bank a Bundesbank akkori ortodox filozófiáját fogja követni, cserébe viszont a franciák is beleszólhatnak majd Európa ügyeibe. Ezért az *alacsony inflációt* tekintették egyetlen prioritásnak, eldöntötték, hogy a tagállamokat nem finanszírozzák, s a növekedés és foglalkoztatás problémáival sem igazán fognak a Közösség szintjén foglalkozni. Streeck nem udvariaskodik: szerinte az euró nem több egy „német imperialista projektnél”, s amíg létezik, a tagállamok nem tudják megvédeni gazdasági érdekeiket. Szerinte ez a magyarázata a nemzeti klisék újbóli megjelenésének, ami egyébként kísértetiesen emlékeztet az első világháborút megelőző nacionalista forrongás időszakára.

Nem kevésbé kritikus és kemény a görög megállapodással szemben a németek világhírű szociológusa, *Jürgen Habermas* [2015] sem. Álláspontja szerint a megszületett kompromisszum több szempontból is *ártalmas* (damaging). Egyrészt már maguk a tárgyalások is meglehetősen szerencsétlenül alakultak. Alig hihető ugyanis, hogy a görög kormány végrehajtja majd azt a fojtogató megállapodást, amelyben maga sem hisz. Másrészt gazdasági szempontból is ésszerűtlen volt létrehozni a strukturális reformok és az újabb neoliberális követelések *mérgező elegyét* (toxic mixture), amely teljesen alkalmatlan a növekedés újraindítására.

Habermas szerint az Európai Tanács maga deklarálta a saját politikai csődjét, amikor egy uniós tagállamot de facto *protektorátusi státuszba* kényszerített. Ráadásul a gazdaságilag is megkérdőjelezhető *privatizációs alap* aligha értelmezhető másként, mint egy baloldali kormány megbüntetéseként. Talán kritikájának a leginkább lesújtó része mégis a német kormánynak szól. Habermas szerint a nagykoalíció mindenki számára először deklarálta Németország igényét az európai hegemo-

niára. A nagy tekintélyű társadalomtudós attól tart, hogy egyetlen éjszaka alatt sikerült eljátszaniuk azt a politikai tőkét, amit egy jobb Németország érdekében fél évszázad alatt halmoztak fel. Ezen ő elsősorban a nagyobb fokú társadalmi érzékenységet és egyfajta *nemzetek feletti attitűdöt* ért a politikában (post national mentality). Úgy érzi, hogy egy politikai csapdahelyzet alakult ki. Az uniós intézmények csak a nyílt konfliktusok elhárítására koncentrálnak, egyedül az Európai Tanács lenne képes a valódi cselekvésre. Ezek tagjai viszont nem képesek az európai közösségi érdekeket képviselni, miután elsősorban nemzeti választási szempontjaikat tartják szem előtt. S az ebből adódó egyik végkövetkeztetés: a görög válság fényében látnunk kell a kormányközi módszer kompromisszumos megoldásainak jelenlegi korlátait is.

7. ÖSSZEFOGLALÁS HELYETT

A görög válság e néhány tanulságának felidézésével a jelen sorok írója a senki földjére lépett. Nem ért egyet ugyanis azokkal az elemzőkkel, akik a jelenlegi görög kormány kényszerű meghátrálását a hitelezőkkel szemben *az európai baloldal vereségének* tekintik. Ugyanakkor az is elfogadhatatlan, ha valaki kizárólag az élőködőnek kikiáltott görögöket tartja felelősnek az egyre reménytelenebbé váló sorsukért. A görög államadósság-probléma ugyanis összetettebb, mintsem azt a „szorgalmas északiak” és a „lusta, pazarló stb. déliek” konfliktusaként lehetne értelmezni. E populista nézet tarthatatlanságát jelzi, hogy a németek már azon is „keresnének”, ha a görög kormány azonnal kilépne a valutaövezetből és emiatt az adósságukat teljes egészében le kellene írni. Németország a Görögországnak nyújtott három mentőcsomagban összesen mintegy 90 milliárd euróval érdekelt. 2010 óta viszont a görög válságnak köszönhetően a német költségvetésnek mintegy 100 milliárd euróval kevesebb kamatot kellett fizetnie a saját államkötvényei után, miután azok egyfajta menedékké váltak a befektetők számára. (A Sziriza választási győzelmét követően például egyetlen nap alatt 30 bázisponttal csökkent a német kamatszint). A görög államcsőd esetén is „elkönyvelhető” legalább 10 milliárdos nyereségre egyébként németek, a hallei *Leibnitz Kutatóintézet* szakértői hívták fel a figyelmet [Privátbankár.hu, 2015]. Ezért a görög válság ügyében csak akkor láthatunk tisztán, ha a nemzetközi pénzmozgásokat is elemezve tesszük fel a „ki kit finanszíroz?” kérdést.

A hitelpénz lényegében állami ellenőrzés nélkül, folyamatosan áramlik a nemzetközi pénzügyi rendszer bonyolult csatornáin, s ezek a tőkemozgások – többek között – *globális munkanélküliséggel* fenyegetik a világot. A Világbank már idézett volt vezető közgazdásza például arra emlékeztet, hogy Németország hatalmas külkereskedelmi többletével, amelyet jórészt az eurónak köszönhet, komoly és mérhető károkat okoz a többieknek. A görögök például a de facto belső felértékelődésük miatt is képtelenek lesznek az adósságtörlesztéshez nélkülözhetetlen exporttöbbletet kitermelni. Ráadásul a németek a saját munkanélküliségüket is képesek exportálni az Európai Unióba: az euró bevezetésekor a munkanélküliségi ráta az övezet országaiban még átlagosan 7–8 százalék körül mozgott, most viszont Németország 5 százalékaival szemben a többieké 13 százalékra emelkedett [Dobozi, 2015]. Ezért

a görög pénzügyminiszternek a tárgyalások idején – a média-show helyett – inkább azzal kellett volna érvelnie, hogy a már most is elviselhetetlen munkaerő-piaci feszültségeiket jórészt az „éltanulóként” agyonreklámozott Németországnak köszönhetik. Ebből a perspektívából nézve viszont nemcsak Görögország, hanem a kevésbé fejlett uniós tagállamok többsége is bajban van, s e probléma nagyságrendjéhez képest a Ciprasz-kormány politikai megítélése szinte teljesen érdektelen. Ettől persze még igaz marad, hogy a felelőtlen népszavazási kezdeményezés után milliárdokkal lett rosszabb a görög tárgyalási pozíció, s ezért nem csak Angela Merkel vagy az Európai Unió a felelős.

Tagadhatatlan tény ugyanakkor, hogy a görög adósságválságban *a gazdasági és politikai szempontok folyamatosan keveredtek* egymással, s biztosra vehető, hogy ez nem fog változni a jövőben sem. Nem lehet csupán a véletlen műve, hogy az Európai Központi Bank éppen a Sziriza győzelme után, 2015 februárjában változtatott korábbi gyakorlatán, s a görög állampapírokat már nem automatikusan, hanem csak a saját hitelminősítési eljárása keretében fogadta el biztosítékként.¹⁰ A világ sorsáért aggódó tekintélyes közgazdászoknak biztosan igazuk van abban, hogy pusztán újabb megszorításokkal Görögország a harmadik nekifutásra sem lesz képes kilábalni a válságból. De az sem kevésbé fontos tanulság, hogy az európai monetáris rendszer is átfogó reformra szorul, mert a jelenlegi, rugalmatlan euró csak tovább fogja növelni a már meglévő feszültségeket. Hasonlóképpen Habermas is jogosan teszi szavá, hogy az Európai Unió kormányközi modellje már egyáltalán nem alkalmas egy 28 tagállamot egyesítő integráció összefogására, nem is szólva a válságok azonnali cselekvést igénylő feladatairól. Ugyanakkor az értékelők többsége világosan látja, hogy a sok kárt okozó *neoliberális kurzus* még a 2008-as pénzügyi összeomlás után sem ért véget, s a gazdaság és a politika dezintegrációját ma is főleg ez élteti. Az európai állam- és kormányfők ugyanis a görögök esetében csak a szokásos, harmincéves terápiát alkalmazták, amitől a betegek állapota általában nem szokott jobbra fordulni.

E pesszimista jövendölést látszik alátámasztani, hogy az – öthetes zárvatartás után – augusztus 3-án újra megnyílt tőzsde óriási, 23 százalékos árfolyameséssel kezdett. A befektetők elsősorban a bankrészvényektől igyekeztek szabadulni, amelyek ára közel 30 százalékot zuhant, de a legnagyobb bankok esetében néhány nap alatt 60 százalékos szabadesés is előfordult. A nagy vesztesek között voltak energetikai és közműcégek is, mégis látható, hogy a bankszektor került igazán bajba. 2015 nyarán még ötletek sem nagyon voltak azzal kapcsolatban, hogy a legalább 20 milliárd euróra becsült bankfeltőkésítésnek egyáltalán mi lehet a forrása. A változatlanul drámai helyzetről sokat elárult, hogy a kormány már napokkal a tőzsdenyitás előtt megtiltotta az árfolyamesésre spekuláló határidős, ún. *shortolási ügyletek* kötését is [Portfolio.hu, 2015]. Ezek után nehéz elképzelni, hogy a görög gazdaság hogyan fogja teljesíteni a harmadik mentőcsomag keretében vállalt szigorú követelményeket: a 0,5 százalékos, majd 1,75 százalékos – adósságszolgálat nélkül számított – költségvetési többletet a következő két évben.

Az európai baloldalnak végső soron realitásként kell számolnia azzal, hogy *neokeynesiánus fordulatot* nem lehet egyetlen, ráadásul nagyon eladósodott orszá-

10 Az EKB gyakorlatának változásairól lásd *Kreiszig Brigitta* [2015] írását.

ban végrehajtani. A pártpolitikusoknak pedig többet kellene beszélniük a választók előtt a valóságos összefüggésekről, a növekvő államadósság és munkanélküliség valódi okairól. A nemzeti (tagállami) érdekek képviselése amúgy minden politikus természetes törekvése, de ez nem szükségképpen azonos a nacionalista szövegekkel vagy a valóságot elhallgató populista bűnbakkereséssel. Európában az egymásra mutogatás helyett elsősorban *a tagállami és a közösségi érdekek méltányosabb és átláthatóbb összehangolására lenne szükség*. Ez természetesen nem lehetséges az Európai Unió újabb – a közös valutaövezetre is kiterjedő – intézményi reformja nélkül.

IRODALOM

- B. Simon Krisztián (2015): Az euró olyan hiba, amit nem lehet javítani (interjú), *Hvg.hu*, július 28.
- Dobozi István (2015a): Euróunió=transzferunió, *Népszabadság* 2015. július 11.
- Dobozi István (2015b): Korrigálni kell a monetáris rendszert, *Népszabadság* 2015. július 18.
- Financial Times* (2015): US and IMF urge debt relief for Greece, 2015. július 8.
- Habermas, Jürgen (2015): Jürgen Habermas's verdict on the EU/Greece debt deal, *The Guardian* 16 July 2015.
- Iglesias, Pablo (2015): A Podemos pórázon, *Le Monde diplomatique* – magyar kiadás, július.
- IMF (2015): Greece: An Update of IMF Staff's Preliminary Public Debt Sustainability Analysis, www.imf.org/external/index.htm, letöltve: 2015. július 14.
- Kreiszig Brigitta (2015): *A görög válság margójára*, <http://jog.tk.mta.hu/blog/2015/07a-gorog-valsag-margojara>, letöltve: 2015. július 28.
- New York Times* (2015): IMF Demands Greece Debt Relief as Condition for Bailout, 2015. július 14.
- Piketty, Thomas (2015): Austerity has failed: An Open Letter From Thomas Piketty to Angela Merkel, *Nation* 8 July 2015.
- Privátbankár.hu* (2015): Spórolni a görög válsággal? Igen, vannak, akik nagyon jól járnak, 2015. augusztus 10.
- Streeck, Wolfgang (2014): *Bying Time – The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*, VersoBooks.
- Stubnya Bence (2015): Jó nagy a baj Görögországgal, *index.hu* 2015. július 6.